

---

*І.М. Ломачинська,
кандидат філософських наук,
докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПАСТИРСЬКА МІСІЯ ЄПІСКОПАТУ В КАТОЛИЦЬКОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ЛІДЕРСТВІ

Історія формування інституту єпископату в католицькій церкві та його взаємодія з державними інституціями є об'єктом досліджень певного кола сучасних науковців, але аналіз проблеми здійснюється в основному в політико-правовому колі, лишаючи поза увагою духовний зміст єпископської місії.

З'ясуємо сутнісні особливості формування релігійного лідерства в католицькій традиції у контексті усталеної церковної ієрархії, його пастирську місію і духовний зміст. Із цією метою визначимо основний зміст духовної місії інституту папства в католицькій церкві, його євангельську основу і сучасну інтерпретацію, розглянемо характеристику ролі священства в місійній діяльності церкви, здійснимо аналіз освітньої ролі церкви в царині виховання лідерських навичок у молоді, яка прагне до пастирського служіння.

Під час роботи над обраною проблемою джерелами нам послугували документи II Ватиканського собору, також досліджувались праці Е.Еріксона, П.Пупара, В.Задворного та ін.

Релігійне лідерство, яке формувалося в межах католицької церкви, в силу відомих історичних обставин завжди було міцно пов'язане з інститутом папства.

Дослідження ролі і значення папства в історії Церкви варто розпочати з уточнення офіційної церковної точки зору на поняття "Папа" і "папство". Термін "Папа" грецькою мовою означає "батько"; у перші століття християнства ця назва застосовувалася для всіх єпископів, а спочатку – для всіх священників, що користувалися правом благословення. Зокрема, існують свідчення того, що в VI ст. деякі єпископи ще називалися "Папами", але, починаючи з VII ст., титул "Папа" давався вже виключно римському єпископу; це відображало процес формування вчення католицької церкви про примат (верховенство) римського єпископату і, відповідно, його духовне лідерство в контексті католицької релігійної традиції.

Згідно із цим вченням, Папа в римському єпископаті є спадкоємцем Святого Петра і через це володіє верховенством у церкві. "Римська Церква була заснована святим Петром, і в її основу покладено апостольський камінь. В очах скороминущого світу Петро був лише безвісним рибак; безвісною таємницею була історія перших єпископів Рима. Церква у той час більшою мірою була духовною общиною, ніж організацією, адже, маючи мало зв'язків із світом земним, вона не мала потреби і в земних інститутах. Не були проведені ще межі єпископату, не закріплена юрисдикція ухвалами соборів; але духовний авторитет єпископа Рима як спадкоємця апостола Петра із самого початку був визнаний всім християнським світом" [8, 324].

У даному контексті особливий інтерес представляє широкий розвиток вчення, поступальний зв'язок інституту папства з Христовим апостольством. Згідно із цим вченням, влада ключів, якими Петро відмикає і замикає небеса, робить його джерелом благодаті і владикою світу, царем царів. Папа Лев Великий вбачав основу єдності Церкви в інституті спадкоємності влади апостола Петра, якому Христос довірив ключі від Небесного Царства: "Хоча священство належить усім єпископам, але не рівною мірою: між апостолами не було рівності, всі вони однаково обрані, але влада над всіма дана тільки одному. Згідно з цим і між єпископами існує нерівність, бо постановлено, щоб не всякий з них претендував на владу над всією Церквою, а щоб кожний управляв

тільки своєю єпархією. Між ними великим значенням користуються ті, які поставлені єпископами великих міст, але турбота про всю Церкву належить тільки престолу Петра” [8, 325]. Хоча, згідно з православною традицією, “апостольство в повноті своїх дарів не має свого продовження, і римська ідея про те, що апостол Петро продовжує існування в особі Папи є догматичним вимислом, який не має підтвердження” [1, 46].

Хоча думка про нерівність апостолів і верховенство серед них Петра першим із пап була висловлена святим Львом, але сама по собі вона була не нова. Про це писали й інші авторитети Церкви, зокрема святий Іоанн Златоуст твердив: “Коли називаю Петра, розумію камінь непохитний, скелю нерухому, великого апостола, першого з учнів”; “Петро служив вустами всіх, а інші одинадцять належали, підтверджуючи його слова своєю присутністю”, і йому “Христос ввірив стадо своє”. Просто і стисло ця думка про значення апостола Петра і його наступників у Церкві була виражена святим Амвросієм Медіоланським: “Де Петро, там Церква” [8, 326].

Через апостола Петра римський єпископ, його наступник, стає пасивним посередником дії благодаті на землі. Обрана на посаду Папи людина благодаттю апостола втрачає людську свободу, стає знаряддям промислу – отже, втрачає і здатність грішити, змінюється із слабкої людини на непохитну скелю, подібно до свого небесного прототипу, що став “камнем”, на якому збудована Христова церква. Згідно з означеним вченням, Папа є земним втіленням апостола Петра; слова і дії його мають таку силу, неначе вони належали самому Петру. Мало того: згідно з вченням представників клерикалізму, кожний кандидат на роль Папи наперед приречений Богом у намісники князя апостолів; отже, вчинки його узгоджуються з божественним планом, вустами його свідчить сам Бог. Звідси безпосередньо випливає догматична непогрішність Папи. Святий Франциск де Саль вважав: “Церква і Папа – одне ціле”. Без Папи немає істинного християнства; Папа неодмінний, він – єдиний і винятковий батько християнства. Він володар обітованого, без нього зникає єдність, а значить, і церква”. Природа папської влади – духовна, вона виходить від Бога тому, що всяка суверенність божественна, тому папська влада стоїть вище світської влади [2, 9].

Намісник апостола Петра є не лише середовищем, через яке діє благодать: він розпоряджається її дарами і приводить людину в нагороду за слухняність до порятунку. Земне “царство Боже”, що служить нижнім поверхом небесного, стає підготовчою стадією до нього, побудованою за божественним планом: там Христос панує над святими і праведними, тут править князь апостолів через повноваження і владу, подаровану йому Христом, але не особисто, а через вікарія, тобто римського єпископа, який, таким чином, є носієм усієї влади і всіх повноважень [12, 299].

Влада Папи – це вища й юридично повна влада над усією церквою, незалежна від світської влади і поширюється не лише на питання віри і моральності, а й на все управління церквою. Теолог, кардинал і глава угорської церкви Юстиніан Шереді так сформулював положення про законодавчу, судову і наставницьку владу Папи: “Римський Папа, як зримий глава Храму Христового, милістю Божою здійснює вищу, повну, єдину і безпосередню юрисдикцію над всіма частинами Святої матері – Церкви і над всіма її членами у всіх релігійних, моральних, дисциплінарних питаннях і в справах управління церквою” [2, 8].

Папі як духовному лідеру католицької спільноти належить верховна апостольська влада в церкві. У питаннях віри і моралі Папа має підтримувати чистоту віровчення, тобто відкидати псевдовчення, керувати поширенням віри (місіонерською діяльністю), скликати вселенські собори католицької церкви, вести їх засідання (особисто або за допомогою уповноважених ним осіб), затверджувати їх рішення, відстрочувати або розпускати собори.

Папі належить вища судова влада в церкві. Єдино йому підсудні кардинали, нунції та єпископи, звинувачені в кримінальних злочинах. Забороняється звертатися до світського суду з оскарженням вироку, винесеного папою. “Природа папської влади –

духовна, вона виходить від Бога, тому що всяка суверенність божественна. Папський суверенітет був джерелом влади європейських християнських ченців; тому Папа стоїть вище світської влади” [2, 9].

Папа – гарант загальності (універсальності) і єдності католицької церкви. Оскільки Папа – гарант єдності церкви, то і папська влада – суверенна. Через папу діють в повну силу й окремі частини церкви. Єдиновладність Папи потрібна для дотримання законності і підтримування ладу всередині церкви. Римська церква єдиновладна і не терпить ні демократії, ні аристократії. Без Папи немає навіть вселенського собору. І отже, непогрішність супроводить єдиновладність Папи як форми правління і підтверджує його авторитет як духовного лідера.

У даному контексті сконцентруємо увагу на проблемі вkladу релігійної догми і практики в почуття ідентичності певній епосі. Усі релігії передбачають, що Найвища Ідентичність пов’язана з великим невідомим; представники різних часів і земель надають цій ідентичності конкретний характер чи образ, з якого позичають ту частину власної ідентичності, яку ми можемо назвати екзистенційною, оскільки вона визначається відношенням кожної душі до факту її існування. Щодо цього ми виключаємо монастирсько-аскетичну техніку, яку розуміємо як спосіб знищення почуття індивідуальної ідентичності, оскільки вона може виявитися сильним іспитом для наявної ідентичності. У християнстві Вища Ідентичність є специфічною комбінацією Особистого творця, абсолютистської моральної диспозиції і фігури батька, який людський на небі, але тоталітарний на землі. Ми передбачаємо, що така комбінація поступово збіднювала середньовічну людину, позбавляючи її тієї екзистенційної ідентичності, яка присутня в релігії.

Римсько-католицька церква більшою мірою, ніж будь-яка інша церква чи політична організація, змогла перетворити ідеологічну догму у виключну умову для будь-якої ідентичності на землі. Те, що людина здійснила чи могла здійснити щось погане, щось таке, що може згубити її вічне безсмертне буття, підпорядковує її становище і внутрішній стан у повну залежність одне від одного [13, 530].

Для становлення духовного лідерства, крім етапу формалізації, безперечним є етап сакралізації, тому на особливу увагу заслуговує питання канонізації римських пап. Це питання має давню історію. Канонізація періоду формування католицької церкви ідеологічно була виправданою, адже з релігійної точки зору “це святі: спочатку сповідники і мученики, потім мужні борці за істинну віру перед поширенням в імперії ересі. Це талановиті організатори, що уміли під час хаосу і анархії укріплювати церковні структури; це теологи, невтомні будівники храмів, письменники і навіть поети” [8, 326].

Враховуючи те, що “імена всіх пап внесені в Римський календар, виключення становить лише Ліберій, шанований Російською православною церквою як захисник православ’я”, заслуговує на увагу ставлення православної церкви до святості католицьких пап. Зокрема, “сьогодні в російський Церковний календар внесені імена п’ятнадцяти Римських пап, рахуючи і засновника Святого Престолу — апостола Петра. І хоча святий Петро у сучасній російській богословській літературі розглядається тільки як апостол, при цьому якось забувається, що він був першим Римським папою, тому літургійно Російська Церква почитала його саме в цій якості: “Рима ж превеликого ти був першим єпископом, слава і похвала, і Церкві, Петрові, утвердження” (29 червня: Мінея. — М., 1711)” [8, 327].

Інститут папства в історії католицької церкви розвивався досить суперечливо і неоднозначно – від стрімких злетів епохи становлення церкви, коли посаду папи обіймали особистості, які слугували взірцями релігійної духовності, до тривалих падінь, коли після перемоги в боротьбі за владу з державними інституціями глави католицької церкви практично узурпували світську і духовну владу в західноєвропейському суспільстві. Ця узурпація супроводжувалась максимальним

самозвеличенням і самозбагаченням, що дискредитували авторитет папства і призвели до загальновідомих реформаційних рухів у західноєвропейському релігійному середовищі. Як наслідок, римський папа з духовного лідера західноєвропейського християнського суспільства перетворюється на формального керівника католицької церкви.

XX століття виявило себе як століття зневіри і нігілізму, що формувалися в процесі революційних подій у Східній Європі та двох світових воєн. У секуляризованому суспільстві на зміну релігійним моральним ідеалам приходять ідеали прагматизму, проголошені тоталітарними вождями.

Перша спроба повернення авторитету католицької церкви і утвердження її єпископату як духовних лідерів суспільства була здійснена її представниками на II Ватиканському соборі (що відбувся 25 січня 1959 р.). Результатом роботи собору стало прийняття низки важливих документів, в яких одним із основних проголошено душпастирський принцип, тобто відкритість Церкви на проблеми і потреби сучасної людини.

У духовній ієрархії Церкви чільне місце визначається за єпископатом: “єпископи також, поставлені Святим Духом, наступають на місце апостолів як пастирі душ, і, разом з Найвищим Архієреєм та під його владою, є послані для увіковічення діла Христа, вічного Пастиря. Бо Христос дав апостолам та їх наслідникам доручення і владу, щоб навчали всі народи й освячували людей правді, й пасли їх. Тому єпископи, через Святого Духа, який був їм даний, стали правдивими й автентичними Вчителями віри, Архієреями і Пастирями” [6, 211].

Сутність єпископського служіння здійснюється через плекання “священничих та чернечих покликань, маючи окреме старання про покликання місійні” [6, 222].

Визначаючи роль і місце єпископату в житті церковної спільноти, підкреслюється ідея їх пастирського служіння: “в виконванні уряду батька і пастиря, нехай єпископи будуть посеред своїх, як ті що служать; добрі пастирі, які знають свої овечки, і яких і вони знають; справжні батьки, що відзначаються духом любові і старання про всіх, чийй владі, даній з Божої волі, всі з вдячністю підкоряються. Цілу сім'ю своєї пастви нехай так збирають в одне й оформляють, щоб усі, свідомі своїх обов'язків, жили і працювали в спільноті любові” [6, 212].

У сучасній католицькій церкві священники через свій власний досвід прагнуть відродити духовні ідеали інституту священства через актуалізацію його особливої ролі як духовного лідера в Церкві: “Священик повинен, передусім, охороняти й освячувати саму особу (християнина) через прямий і особистий зв'язок із Духом Святим... Він повинен розрізняти обов'язки лікаря, психолога, помічника, директора не заради того, щоб протиставити їх один одному, а для того, щоб все їх поєднати у собі і на соціальному рівні, і в повсякденному спілкуванні. Тільки так він знайде відповідність самим прихованим і глибоким, найтаємнішим і важливим достоїнствам і здібностям кожного” [11, 14–15].

Задля забезпечення спадкоємності традицій духовного лідерства в католицькій церкві особливого значення набуває питання християнського виховання: “А синів Церкви закликає, щоб великодушно трудилися в кожній ділянці виховання, передовсім у тій цілі, щоб належні благодаті виховання й вишколу якнайшвидше були поширені всюди і на всіх. Вони також, свідомі свого покликання і надії, що мають, нехай навикають давати свідчення та спомагати християнське оформлення світу” та творити блага “для блага цілої громади” [3, 290].

Враховуючи нові вимоги сучасної доби, католицька церква не обмежує зону духовного лідерства лише інститутом священства, застосовуючи поняття “апостоляту мирян”, який застосовують для того, щоб збільшити “апостольську діяльність Народу Божого. Бо апостоляту мирян, який впливає з самого їхнього християнського покликання, ніколи не може забракнути Церкві” [4, 333]. Основні принципи діяльності

“апостоляту мирян” є такими: християнське покликання, підтверджене через хрещення і миропомазання; безпосередня участь у священницькій службі: “є в Церкві різnorodність служіння, але одність місії. Апостолам та їх наслідникам Христос дав завдання в своєму імені вчити, освячувати і правити. Але миряни, будучи учасниками священничої, пророчої і царської служби Христової, частково виконують місію цілого народу божого в Церкві і в світі” [4, 336]. Апостолят є покликанням і обов’язком для мирян, його дія поширюється у духовній площині. Основним завданням апостоляту є сповнення загальнолюдської культури християнськими моральними цінностями і правильне застосування християнських засад до проблем сучасного світу.

На відміну від православної традиції, де лише намічаються спроби подолання певної межі між діяльністю церковної ієрархії і подвижництвом християнських духовних лідерів, у католицизмі питання соціальної діяльності Церкви стає предметом глибокого дослідження, і проблема лідерства, пов’язана з місійною діяльністю Церкви, набуває особливого значення.

Церква має плекати у своєму лоні таких духовних лідерів, які здатні активно проповідувати Євангельське вчення: “Окремі почини, які виконують послані Церквою євангельські проповідники, тобто: іти в увесь світ, проповідувати Євангелію і насаджувати Церкву серед народів і громад, які ще не вірують у Христа, – загально називаються “місіями”, які здійснюються місійною діяльністю, і, в більшості, збуваються на просторах визначених Апостольським Престолом. Властивою ціллю євангельської діяльності є проголошення Доброї Новини і насадження Церкви серед народів і громад, де вона ще не закорінена” [5, 400].

Реформаційні процеси ХХ ст. сприяли формуванню нового ідеалу глави католицької церкви – духовного лідера, здатного повною мірою виконати ті складні завдання, які стоять перед всією християнською спільнотою. Такою особистістю став колишній польський кардинал Кароль Войтила – Папа Іоанн Павло II. Можна стверджувати, що папство Іоанна Павла II — це папство прецедентів і несподіваних раптових поворотів. Небагато було досі в історії Римо-католицької Церкви пап, які діяли так енергійно і нешаблонно. І, як відзначають дослідники, значення цього папства з роками зростатиме. Вже зараз говориться про те, що польський папа став однією з найвидатніших постатей ХХ ст. Спробуємо на основі кількох найважливіших штрихів створити портрет Папи Іоанна Павла II, зокрема з його ставлення до місійної діяльності Церкви, роботи з молоддю, подолання расового і релігійного протистояння.

Враховуючи те, що основним завданням Церкви є проповідь Євангелія, Іоанн Павло II ще на початку свого папства в енцикліці *Redemptor Hominis* стверджував: “Всі шляхи Церкви ведуть до людини, і кожна людина проходить таким чином шлях Церкви, шлях свого життя і повсякденного досвіду, свого призначення і праці. Церква нашого часу повинна усвідомлювати всю свою відповідальність за становище людини... Церква прагне служити єдиній меті: щоб кожна людина могла знайти Христа і щоб Христос силою істини про людину і всесвіт, що міститься в чуді Втілення і Спокутування, силою Своєї любові став супутником кожної людини на шляху її буття” [10, 7].

В епоху тотального нігілізму зростає місійна роль Церкви. Зокрема, в посланні “Благородна місія” (“*Redemptoris mission*”) Іоанн Павло II проголошував: “Місія Христа Спасителя, доручена Церкві, ще повністю не здійснена. Коли окинемо оком стан справ на кінець другого тисячоліття, після Його Пришестя, то переконаємось у тому, що місія Церкви тільки-но розпочинається, і в цьому напрямі мусимо активізувати всі наші зусилля” [9, 212].

Сучасне суспільство під шаленим впливом інформаційної революції постійно змінюється, ще гострішою стає межа між вірою та знаннями. Католицька церква, яка прагне зберегти позиції духовного лідера, намагається йти у ногу з часом. Адже в сучасному контексті розвитку католицької доктрини йдеться вже не про те, щоб сприяти певному зануренню у свій внутрішній світ і благословляти наївне невідання. “Церква швидше наполягає на автентичності інформації і на лояльності ідеологічного протистояння”,

щоб знайти в ньому паростки істини. “Потрібна особиста здорова думка сьогоднішніх і вчорашніх вчителів віри, а також здорова думка общини, яка об’єднує пастирів, богословів, проінформованих мирян” [10, 236], які виконують місійні служіння.

Задля ефективного виконання цієї мети Папа завжди оточував себе молоддю, в якій вбачав майбутнє світу і працював для того майбуття, формуючи його моральне і духовне обличчя. Процес формування молодого покоління, здатного до духовного лідерства для релігійної громади має стати спільною справою, адже лише той, хто має в душі з юних років покликання до служіння, здатний виконати свою жертвовну місію. Як відзначалось у документах II Ватиканського собору: “Учителі та всі, хто... дбають про вишкіл дітей і молоді, передовсім же католицькі товариства, нехай стараються так вишколювати повірену собі молодь, щоб могла вона пізнати своє Боже покликання та піти за ним” [7, 267]. Напевне, прагнення і сподівання Іоанна Павла II щодо молоді пов’язані з його посланням "Слов'янські апостоли" ("Slavorum apostoli") – у 1000-ліття євангелізації святих Кирила і Мефодія, які теж колись вийшли на тернистий шлях формування християнської духовності, а наслідки їхньої праці все ще множаться, стають дійсністю наступних поколінь.

У період папства Іоанна Павла II у західному християнському світі особливо гостро постала проблема расизму, і він, як справжній лідер, дав приклад її вирішення. Адже “колір шкіри не має для нього жодного значення, у всіх своїх проповідях він підкреслює значення людської гідності, говорить про людину як про Божу святиню і Таємницю існування” [9, 211].

Особливу роль відіграв Іоанн Павло II у вирішенні такої болючої проблеми, як утвердження міжконфесійного миру і злагоди. Зокрема, він “входить до єврейської синагоги й молиться разом із рабином Риму, стоїть в одній шерензі з буддистами й мусульманами, лютеранами й послідовниками Конфуція” [9, 212]. Йому належать слова: “Ми повинні вести діалог на основі взаємного пізнання людини людиною, не забуваючи тих, хто не розділяє нашої віри, і бути завжди готові свідчити їм про віру, що живе в нас, і про послання, яке Христос довірив нам, щоб світ повірив. Покірливий вікарій Христа, який в турботі і вірі починає своє служіння, віддає себе в повне розпорядження Церкви і громадянського суспільства, без відмінності рас і ідеології, щоб забезпечити світу зорю нового дня, більш покірливого й ясного” [10, 237].

Підсумовуючи сказане відзначимо, що, зберігаючи кращі традиції тисячолітньої історії, католицьке духовне лідерство прагне до мобільності, динамізму у складному сучасному світі. Духовний лідер – той, для кого його місія не стала владною перевагою, а є служінням на благо християнської спільноти, адже шлях до власного духовного зростання можливий лише у співпраці з ближніми, через щоденне прагнення досягти найвищих моральних цінностей, проголошених християнством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булгаков С.Н. Очерки учения православной церкви. – К., 1991.
2. Гергей Е. История папства. – М., 1996.
3. Декларація про християнське виховання // Документи другого Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації. – Львів, 1996.
4. Декрет про апостолят мирян // Документи другого Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації.
5. Декрет про місійну діяльність Церкви // Документи другого Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації.
6. Декрет про пастирський уряд єпископів у Церкві // Документи другого Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації.
7. Декрет про священницький вишкіл // Документи другого Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації.

8. *Задворный В.* История римских пап от святого Петра до святого Симплиция. – М., 1995.
9. *Лебьода Д.Т.* Таємниця Папи. – К., 2001.
10. *Пупар П.* Церковь и культура: заметки о пастырстве разума. – Милан – М., 1993.
11. *Тома Филипп* (отец). Ты дорог в очах моих: размышления священника. – М., 1994.
12. Христианство: Энциклопедический словарь: В 3-х тт. – М., 1995. – Т. 2.
13. *Эриксон Э.* Идентичность. Теоретическая интерлюдия // Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара, 2007.